

Ванда Бароўка

Віцебск

Раман “Роджаныя пад Сатурнам” Віктара Вальтара як жанрава-стылёвы феномен

Раман Віктара Вальтара “Роджаныя пад Сатурнам” стаў паўна-вартаснай часткай беларускага літаратурнага працэсу 1990-х гадоў, хаця быў напісаны на тэрыторыі Латгаліі ў канцы 1920-х. На новай гістарычнай хвалі адраджэнскага руху твор успрымаўся актуальным і сучасным найперш з-за праблематыкі, героя і арганізацыі апо-веду.

“Роджаныя пад Сатурнам” – адзіны буйны твор В.Вальтара, над якім пісьменнік працаваў у канцы свайго кароткага жыцця (1902–1931) і які ўпершыню пабачыў свет на старонках газеты “Голас Радзімы” толькі на пачатку 1990-х гадоў. Раман не часта становіўся прадметам навуковага асэнсавання (свае меркаванні пра яго выказалі Ц. Б. Ліякумовіч, Л. С. Савік, А. А. Пашкевіч, С. С. Панізнік). Пры характарыстыцы жанравых асаблівасцей “Роджаных пад Сатурнам” даследчыкі найперш звярталі ўвагу на момант аўтабіяграфічнасці. І ён прысутнічае там, аднак не зусім карэктна называць “Роджаных пад Сатурнам” цалкам аўтабіяграфічным раманам. Адзіным прататыпам галоўнага героя твора Пётры Тугоўскага наўрад ці быў толькі сам Віктар Вальтар. Праўда, некаторыя моманты жыццёвага шляху аўтара і героя супадаюць: абодва нарадзіліся ў бедных сем’ях, абодва месцічы, а не вяскоўцы. Як і В. Вальтар, Пётра Тугоўскі ў час першай светнай вайны знаходзіўся ў Харкаве, потым вярнуўся дадому, калі *Беларускі рух пачынаў ужо свой поступ. Ён падхапіў Тугоўскага, падняў яго на свае хвалі і кінуў у абоймы беларускае гімназіі. Беларускае гімназія выбіла з яго меланхолію, натхніла жыццём і ра-*

дасцей¹, а пасля апынуўся ў Празе. Фактычна пісьменнік у жыццёвым лёсе Тугоўскага ўвасобіў лёс многіх маладых людзей першай трэці XX стагоддзя, якія адчулі ўплыў нацыянальна-адраджэнскага беларускага руху і прагнулі быць карыснымі сваёй Радзіме. В. Вальтар нарадзіўся і жыў пераважна ў Латгаліі, малая радзіма Тугоўскага не канкрэтызуецца, аднак вядома, што гэта Заходняя Беларусь. Пасля Прагі Вальтар настаўнічаў у родных мясцінах, пісаў літаратурныя творы, памёр ад сухотаў, а Тугоўскі вырашыў звязаць свой лёс з тымі, хто праводзіў дыверсіі супраць улады на тэрыторыі Заходняй Беларусі, і замёрз у Карпатах.

Вобраз Пётры Тугоўскага ў значнай ступені аўтапсіхалагічны, у ім занатаваны грамадскія спадзяванні, настроі і сумненні многіх маладых беларусаў 1920-х гадоў, блізкія і пісьменніку. Пётра – бунтар па духу, яго не вабяць матэрыяльнае ўзбагачэнне і самазаспакоенасць: *Яму брыдкае гэтае людское імкненне разбагацець – накупіць паболей зямлі, пабудаваць больш дамоў, на вокнах паставіць герані, павесіць клеткі з канарэйкамі і, шчасліваму, сытаму, хадзіць па пакоі і слушаць прыбой людскога гора, можа быць, паплакаць, можа, кагосьці пашкадаваць, камусьці працягнуць руку дапамогі* (247). Ён іранічна ацэньвае пануючы грамадскі ідэал паспяховага жыцця: *У наш капіталістычны век сапраўды так: трэба мець капітал або займаць высокае палажэнне на грамадскай драбіне* (194).

“Роджаныя пад Сатурнам” у пэўным сэнсе можна ўспрымаць як гістарычную крыніцу, бо там згадваецца першая сусветная вайна, падзеі 1917 года і часткова грамадзянская вайна, нацыянальна-вызваленчы рух на ўсходніх ускраінах Польшчы пасля Рыжскага мірнага дагавора. Першым па часе з беларускіх пісьменнікаў Вальтар расказаў пра бежанцаў першай сусветнай вайны, з пазіцыяй шараговага чалавека падаў адносіны з боку звычайных людзей да “чырвоных” і “белых” у перыяд грамадзянскай вайны, напісаў пра суровае стаўленне савецкай улады да так званых былых толькі на падставе іх сацыяльнага паходжання. Дастаткова глыбока ён паказаў свет беларускай эміграцыі і беларускага студэнцтва 1920-х гадоў у Празе, важным цэнтрам беларускага культурна-грамадскага руху. Там, як вядома, знаходзіўся ўрад БНР у выгнанні, ствараліся беларускія культурна-асветніцкія арганізацыі, жылі маладыя літаратары, вучоныя, грамадскія дзеячы

¹ В. Вальтар, *Выбраныя творы*, Мінск 2009, с. 118. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

(Тамаш Грыб, Уладзімір Жылка, Янка Станкевіч і многія іншыя). Вальтар эскізна апісаў быт пражскіх беларусаў, частка якіх з прычыны безграшоўя месцілася ў спецыяльным інтэрнаце, дзе ўмовы жыцця нагадвалі тыя, у якіх існавалі героі “Запісак з Мёртвага дома” Ф. Дастаеўскага. Палітычныя эмігранты ў творы пададзены або іранічна (міністра Случаніна пісьменнік за знешняе падабенства называў братам гогалеўскага Сабакевіча, як бы паміж іншым згадваў былога міністра Зайца з *маленькай казлінай бародкай* (231)), або з гумарам (прэзідэнт БНР у выгнанні Пётра Крэчаўскі знешне падаваўся падобным да дабрадушнага Афанасія Іванавіча Таўстагуба са “Старасвецкіх памешчыкаў” Гоголя), або з павагай, як Тамаш Грыб, выведзены пад прозвішчам “Тамашэвіч”. Пісьменнік не ідэалізаваў беларускае студэнцтва ў Празе, падкрэсліваў яго інтэлектуальную, сацыяльную і маральную неаднароднасць. Бясплатнае навучанне ў Чэхіі для двараніна Яна Загорскага – магчымасць адпачынку ад жыццёвых клопатаў і паспяховага ўладкавання асабістага лёсу, для Малевіча – ступенька для кар’ернага росту, для недалёкага ў разумовых адносінах Бурака – пошук лягчэйшага за сялянскі кавалка хлеба, а для Кірылы Бурачэўскага, Галены Вярхоўскай – узлётная пляцоўка для служэння ў будучым роднаму краю. Несамавіты з выгляду, падобны да дзячка захалуснай царквы Кірыла – прыхільнік тэорыі разумнага эгаізму. З дапамогай адукацыі ён марыць аб бязбедным існаванні для сябе і для маці-ўдавы, аб паляпшэнні матэрыяльнага становішча суайчыннікаў. Разумная і прыгожая Галена Вярхоўская вывучае гісторыю і філасофію. Яна прызнаецца старшыні “Беларускай грамады ў Празе”: *на Бацькаўшчыне патрэбны грамадскія працаўнікі, знаёмыя з гісторыяй. Я думаю аддаць усе сілы барацьбе за вызваленне беларускага народу* (107).

В. Вальтар іншасказальна выказаўся пра сітуацыю ў Заходняй Беларусі і занатаваў спецыфіку палітычнага жыцця ў пражскім асяроддзі: *Гінулі ластаўкі, захопленыя зімой на Бацькаўшчыне, а ў той самы час у Празе ішла ўнутраная барацьба. Людзі падзяліліся на розныя гурткі і партыі: марксісцкі гурток, заграничны гурток партыі эсэраў, з’явіліся клерыкалы і нават манархісты. Справа даходзіла часам да таго, што спрэчкі канчаліся фізічнай бойкай і судамі гонару* (235). Верны гістарычнай праўдзе, аўтар твора расказаў пра дзве процілеглыя групы ў асяроддзі беларусаў: правых або нацыяналістаў на чале з Янам Станкевічам і левых, якія лічылі сябе сацыялістамі і марксістамі, на чале з Тамашом Грыбам. Ян Станкевіч у Вальтара – *лысы і паважны*, сталы па сваіх паводзінах чалавек, які з гу-

марам падкрэслівае сваю занятасць у размове са студэнтамі-землякамі: *Няма мне часу з вамі цадзіць вадку рэшатам*. Тамашэвіч, прататыпам якога быў Тамаш Грыб, пададзены неблагім арганізатарам і прапагандыстам, шчырым патрыётам Беларусі. Ён заклікаў маладых суайчыннікаў вучыцца, каб пасля працаваць на карысць Бацькаўшчыны. Адмаўленне Тугоўскага ад стыпендыі глыбока абурыла Тамашэвіча, які лічыў, што здольны малады чалавек, калі прыехаў у Прагу, то павінен кіравацца не толькі асабістымі, але і агульнаграмадскімі інтарэсамі, а таму папракнуў Пётру, з-за сумневу і хістанняў якога *беларусы згубілі для сябе цэлую стыпендыю* (185). З тэксту твора відаць, што адносіны Вальтара да кіраўнікоў абедзвюх груп відавочна адрозніваліся ад адносін, выказаных стыпендыятам чэшскага ўрада беларускім паэтам Уладзімірам Жылкам у лісце да Антона Луцкевіча: *Між іншым, ведаеце, што самыя неппулярныя сярод студэнцтва? Безумоўна – не! Але камі скажаце Станкеўчык і Грыб, то вы не памыліліся. Сваеі дэмагогіяй, нетактычнасцю, а галоўнае пустагаловасцю (факт!) яны выклікалі проціў сябе страшэннае незадавальненне ўсіх правых і левых, і сваіх прыхільнікаў, і nepřыхільнікаў і пашаны да іх ні на грош. Ёсць нахіл судзіць аб праскім студэнцтве па гэтых паноз. А гэта найгоршая памылка. Уплывы іх на студэнцкае жыццё зводзяцца да зэро²*. Нягледзячы на дастаткова шырокі гістарычны план, “Роджаныя пад Сатурнам” не гістарычны раман, гісторыя ў ім толькі фон, а не аб’ект мастацкага пазнання, прычым, сучасная гісторыя.

Твор Вальтара напоўнены філасофскай праблематыкай, дзе дамінуюць такія пытанні, як сэнс жыцця, магчымасці чалавека, ступень чалавечай свабоды, аснова светабудовы і грамадства, суадносіны волі чалавека і лёсу, прадвызначанасць лёсу, вечнае і імгненнае, абавязак і пачуццё. Героі твора спрачаюцца пра месца чалавека ў свеце, пра шчасце, пра сэнс жыцця. Для Тамашэвіча, Вярхоўскай, Бурачэўскага ён у служэнні Бацькаўшчыне, для Загорскага, Малевіча, Бурака – у дасягненні высокага дастатку, для Пётры – у здзяйсненні нейкай вялікай мэты: *Ён усё ж ткі хоча мець асабістага шчасця толькі ў такой меры, каб мець цвёрды грунт для змагання за шчасце ўсіх, за шчасце цэлага народу* (175). Пётра з дзяцінства ненавідзеў светабудову, заснаваную на сацыяльнай несправядлівасці, глыбокую nepřыязь у яго выклікала сям’я дваран Загорскіх, у якой маці Тугоўскага

² *Лісты Уладзіміра Жылкі да Антона Луцкевіча, (у:) Шляхам гадоў: гіст.-літ. зб., Мінск 1994, с. 26.*

служыла прачкай. Падчас першай сусветнай вайны сем’і Тугоўскіх і Загорскіх як бежанцы апынуліся ў Харкаве, Пётра з грэблівасцю назіраў за палітычным хамеляюствам маладога Яна Загорскага і народнага камісара Украіны Ракоўскага, які на словах абараняў інтарэсы працоўных, а ў побытавых узаемадачыненьнях паводзіў сябе па-панску. Падлеткавыя назіранні прывялі да песімістычнага вываду пра марнасць, па вялікім рахунку, змены свету і чалавечай прыроды рэвалюцыйным шляхам: *Рабства на свеце не знікае. Мяняюцца толькі яго формы*. Тугоўскі імкнуўся зблізіцца з простымі людзьмі ў Празе, пайшоў працаваць рабочым на цагельню, але пабачыў непераадольную сцяну паміж сабой і чэшскімі рабочымі: *Бадзяга з закончанай сярэдняй адукацыяй! Ён радзіўся пралетарыем, а стаў горш за пралетарыя. Хіба ён можа параўнаць сябе з чэшскім пралетарыем? У таго – чыстыя прыгожыя пакоі з добрай мэбляй, з каберцамі, з белымі пышнымі пярынамі, што красуюцца на пасцелі, з кветкамі на вокнах і птушкамі ў клетках* (118). Трагізм становішча Пётры ў тым, што высокія памкненні ў яго не падмацоўваюцца справай, бо ён загадзя перакананы ў бесперспектыўнасці сваіх дзеянняў. Адчуванне адзіноцты прымусіла пісаць “Сповідзь самагубцы. Кніга для ўсіх і ні для кога”. Пётра Тугоўскі сцвярджаў, што *ёсць пэўны закон жыцця, які кіруе людзьмі, і што гэты закон у адношанні да яго – закон няшчасця* (88). Дзеля праверкі сваёй тэорыі Тугоўскі зайшоў у будынак “Беларускай грамады ў Празе”, каб даведацца, ці дадуць яму стыпендыю, і атрымаў адмоўны адказ. Пры гэтым ён быў цвёрда перакананы менавіта ў такім вырашэнні жыццёва важнага для яго пытання. Пётру пасля далі стыпендыю, але ўпэўненасць ў фатальнай асуджанасці яго планаў на правал не давала спакою і стала, па словах апавядальніка, асновай тэорыі ідэйнага самагубства: *Калі ён, паглядзеўшы жыццё ад пачатку да канца, пабачыў нейкую заканамернасць ува ўсім, пабачыў, што ўсё жыццё не выпадкова, што ад самага маленства да старасці чалавека вядзе нейкая сіла акрэсленымі дарогамі – аднаго да шчасця, а другога да няшчасця, калі, нарэшце, сабраўшы ўсе жыццёвыя факты, ён стварае тэорыю шчасця і няшчасця ў жыцці і бачыць, што тэорыя няшчасця пацвярджаецца – нашто яму жыць?* (96). Добры знаёмы Тугоўскага, так званы астральны чалавек, хворы на сухоты, даводзіў, што шлях кожнага прадвызначаны планетай, пад якой чалавек з’явіўся на свет: *Радзіўся ён пад Сонцам – жыццё яго будзе светлым, радасным, шчаслівым; радзіўся пад Сатурнам – жыццё яго пойдзе па крывой арбіце, будзе нясталым, поўным непрыемнасці і напоўніць чалавека песімізмам і меланхоліяй* (100). Пётра, павод-

ле *астральнага чалавека*, нарадзіўся пад знакам Сатурна: *Людзі, якія радзіліся пад Сатурнам, звычайна не выносяць падуладнасці, не пужаюцца думкі аб сабе грамады, але разам з тым баяцца быць смешнымі, недаверлівыя, працавітыя, любяць земляробства і навукі, не любяць войны і жаўнераў...* (172). Планета не дае чалавеку свабоднага выбару і абумоўлівае характар асобы: *Людзі, якія радзіліся пад Сатурнам, цікавыя да ўсяго і разам з тым сумныя. Меланхолія заўсёды кладзе на іх твар сваю пячатку. Гэта вечна ўсім незадаволеныя, усё крытыкуючыя людзі, рэвалюцыянеры па духу!* (173). Абапіраючыся на гэтыя думкі, Пётра прыйшоў да высновы, што Дастаеўскі і Багдановіч былі народжаны пад знакам Сатурна, бо не мелі простага чалавечага шчасця. Непрымірным апанентам Тугоўскага і *астральнага чалавека* з'яўляўся Кірыла Бурачэўскі, перакананы, што *Кожны – сам каваль свайго шчасця, і зусім начхаць на Сатурн* (125), што чалавек мае неабмежаваныя магчымасці. Аўтар вельмі тонка праз мастацкія дэталі і сюжэтныя хады расстаўляў акцэнтны ў палеміцы *астральнага чалавека* і Кірылы. Бурачэўскі нечакана памірае ад сухотаў напярэдадні атрымання дыплама, гэту смерць прадказаў апанент Кірылы. Здавалася б, праўда на баку *астральнага чалавека*, аднак тэорыя *астральнага чалавека* з'явілася на грунце безнадзейнасці, выкліканай смяртэльнай хваробай. Пётра, народжаны пад знакам Сатурна, прагне дзейнасці і баіцца яе, што асуджае яго на пасіўнасць. Галена даводзіць Тугоўскаму, што чалавек не цапка ў руках лёсу, ён можа змяніць свет, таму павінен дзейнічаць, яна згадвае вядомыя радкі з твора М. Багдановіча: *Проці цячэння вады можа толькі жывое паплыць*. Тугоўскі ўрэшце прымкнуў да ўзброеных барацьбітоў, але не паспеў паваяваць, бо на шляху ў Заходнюю Беларусь замёрз у Карпатах. Яго апошнія радкі ў “Сповідзі” былі іранічнымі: *Бяда, калі ў чалавека-вераб'я жаданні непамерныя з яго крыламі. Бяда, калі законы жыцця кожны раз ламаюць яго пёры і прымушаюць апускацца ніжэй і ніжэй...* *Бяда таксама тым, каторыя вельмі рана пазнаюць гэтыя законы жыцця і апускаць крылы. Благаславлены тыя, каторыя нічога не ведаюць, бо яны будуць у царстве сну і здароўя* (260). Важнае пытанне пра судносіны лёсу і волі чалавека ў рамане засталася адкрытым.

Аўтар звярнуўся і да пастаноўкі вострых сацыяльных праблем: беднасць і багацце, узаемадачыненні паміж рознымі сацыяльнымі пластамі людзей, месца чалавека ў соцыуме. Разам з тым галоўным героем твора з'яўляецца інтэлектуальна актыўная, рэфлексійная асоба, за ходам духоўнага жыцця якой уважліва сочыць апавядальнік. Тугоўскі вызначыўся нацыянальна, але ён знаходзіўся ў пошуку асобас-

най ідэнтычнасці. Сістэма персанажаў грунтуецца на іх супастаўленні з галоўным героем (Тугоўскі – Бурачэўскі, Тамашэвіч, Вярхоўская, астральны чалавек) і проціпастаўленні яму (Загорскі, Малевіч, Бурак) па этычных, інтэлектуальных і патрыятычных параметрах.

“Роджаныя пад Сатурнам” – параўнальна невялікі па аб’ёму твор, у ім прысутнічаюць такія адзнакі рамана, як *стылістычная трохмернасць*, звязаная са шматмоўнай свядомасцю ў творы; *карэнная змена часавых каардынат літаратурнага вобраза; новая зона пабудовы літаратурнага вобраза (зона максімальнага кантакта з сучаснасцю)*³. У творы Вальтара некалькі сюжэтных ліній (Тугоўскі – эмігранцкае асяроддзе, Тугоўскі – Вярхоўская, Тугоўскі – Ян Загорскі), і ўсе яны звязаны з галоўным героем. У гэтым сэнсе “Роджаныя пад Сатурнам” – цэнтраімклівы раман. Праблематыка твора дастаткова шырокая (філасофская, сацыяльная, нацыянальная, маральна-этычная), падзеі разгортваюцца на працягу некалькіх месяцаў, але межы прасторы і часу рассоўваюцца за кошт успамінаў галоўнага героя пра дзяцінства і юнацтва. Праблематыка, галоўны герой, арганізацыя сістэмы персанажаў указваюць на тое, што “Роджаныя пад Сатурнам” – найперш сацыяльна-псіхалагічны раман. Калі прыняць пад увагу суадносіны падзейнай канвы і адлюстравання ўнутранага свету чалавека, то трэба заўважыць, што ў творы пераважае паказ духоўнага свету героя. Твор Вальтара, падобна да раманаў Ф. Дастаеўскага, гэта раман-канцэпцыя, дзе аўтар спрабуе праверыць на ісцінасць тэорыю свайго героя наконт дзеяння незалежных ад чалавека законаў лёсу, шчасця і няшчасця.

Стыль рамана эксперыментальны. На В. Вальтара, бясспрэчна, уплываў вопыт беларускіх і замежных літаратурных папярэднікаў і сучаснікаў. Раман складаўся з трох частак – *квадраў*. Такога кшталту дэфініцыя верагодна ўзнікла пад уплывам аўтара рамана з чатырох *квадраў* “Сокі цаліны” Цішкі Гартнага, цэнтральным героем якога быў змагар за сацыяльную справядлівасць з гаваркім прозвішчам *Нязвычайны*. Галоўны герой рамана Вальтара таксама мае семантычна значныя імя і прозвішча: *Пётр* у перакладзе з грэчаскай мовы азначае *камень*, а *Тугоўскі* ўказвае на самотны настрой персанажа. Прычым, імя і прозвішча знаходзяцца ў разладзе, і гэта не выпадкова, бо пастаянны стан героя – сумнеў і сум. Як і Я. Колас у апавесці “У палескай глушы”, В. Вальтар праводзіць свайго галоўнага героя праз выпрабаванне адносінамі да простых людзей, да каханай дзяўчыны і да справы.

³ М. М. Бахтин, *Літаратурна-критычныя стат’і*, Москва 1986, с. 399.

Стылістычна раман поліфанічны. Аўтар сумяшчае аўталагічнае і метафарычнае маўленне. Стылістыка пачатку рамана блізкая да беларускай маладнякоўскай прозы, у якой часта спалучалася метафарычнае апісанне прыроды з рознага роду сентэнцыямі: *Дробны дождж выбіваў на стрэхах дамоў аднатонную музыку барабана. Асфальт блішчэў, як люстра, у якім адбіваліся ногі і фігуры рэдкіх прахожых. Было сумна. Слязлівая чэшская восень запанавала на вуліцах Прагі. У гэты час ніхто не звяртаў увагі, што хлюпаючы па мокрым асфальце дзюравымі ботамі і старонячыся ад усіх, ішоў, наставіўшы каўнер даўгаполага шынля, высокі, худы, нязграбна складзены юнак. Людзі знікаюць, як планеты. Каму якая справа да іншых? Каму цікава запытаць шляхі іншых планетаў-людзей?* (87). Персанажы рамана ў размовах і разважаннях сам-насам часта спасылаюцца на навуковы досвед свайго часу. Так, у адным з запісаў са сваёй “Сповідзі” Тугоўскі на падставе фактаў аспрэчваў думку пра праму прапарцыянальную залежнасць розуму і адоранасці чалавека ад вагі яго мозга і спасылаўся на тое, што мозг Дантэ важыў усяго 1,5 кілаграма, нямецкага матэматыка Гаўса – каля 3 кілаграмаў, Тургенева – каля 2,5 кілаграмаў.

“Роджаныя пад Сатурнам” насычаны цытатамі з іншых аўтараў, імёнамі і прозвішчамі навукоўцаў і дзеячаў мастацтва. У якасці эпіграфу В. Вальтар узяў радкі вядомага рускага паэта Срэбнага перыяду:

Все на свете, все на свете знают:
 Счастья нет.
 И каждый раз в руках сжимают
 Пистолет!
 И который раз, смеясь и плача,
 Вновь живут!
 День – как день; ведь решена задача:
 Все умрут (87).

На старонках рамана згадваюцца “Старасвецкія памешчыкі”, “Мёртвыя душы”, “Зніклая грамата” М. Гоголя, “Рудзін” І. Тургенева, “Запіскі з Мёртвага дома” Ф. Дастаеўскага, “Браты-разбойнікі” Ф. Шылера, Д. Дэфо, В. Шэкспір, Г. Гейне, А. Пушкін, А. Пшчолка, цытуюцца радкі з песні П. Мядзёлкі “Пад гоман вясёлы”, вершы “Годзе”, “Не пагаснуць зоркі ў небе”, “А яна...” Я. Купалы, “Ноч” А. Гаруна, “Краю мой родны!...” М. Багдановіча і інш. Трэба адзначыць, што цытаванне іншых аўтараў, рэмінісцэнцыі і алузіі – з’ява рэдкая для беларускай літаратуры першай трэці ХХ стагоддзя. Яе можна было сустрэць хіба што ў паасобных творах М. Гарэцкага. У гэтым сэн-

се раман “Рэвізія” сучаснага беларускага празаіка Андрэя Федарэнкі ўспрымаецца як своеасаблівы працяг пачатай Вальтарам традыцыі. Зварот В. Вальтара да цытавання іншых аўтараў, рэмінісцэнцыі – своеасаблівая дэманстрацыя ўвагі да калег па пяру, сведчанне прызнання іх таленту, але *Прызнаваць іншага зусім не азначае адчуваць на сабе яго ўплыў, бачыць у ім свайго настаўніка*⁴. Цытаванне ў Вальтара – пераважна мастацкі прыём, які прэзентуе літаратурны і інтэлектуальны ўзровень персанажаў-інтэлігентаў ці апавядальніка або тлумачыць падрыхтаванаму чытачу сутнасць пэўнай жыццёвай сітуацыі, вядомай па творах іншага аўтара. Напрыклад, пры апавядзе пра ўзаемаадносіны Тугоўскага і Галены Вярхоўскай успамінаецца верш Я. Купалы “А яна...”. Функцыя гэтага – акцэнтаваць сутнасць узаемаадносін маладых людзей. Купалаў лірычны герой узвёў каханую на высокі п’едэстал, а яна аказалася звычайнай дзяўчынай. Тугоўскі параўноўваў сябе з тургенеўскім Рудзіным, які прагнуў змяніць свет, але нічога не паспеў зрабіць для гэтага. У пісьме да Наталлі Ласунскай Рудзін адзначаў: *Да, прырода мне многа дала; но я умру, не сделав ничего достойного сил моих, не оставив за собой никакого благотворного следа. Все мое богатство пропадет даром: я не увижу плодов от семян своих*⁵. Пётра таксама ведаў, што на многае здольны, і прадчуваў сваю жыццёвую паразу. Дарэчы, як і Рудзін, Тугоўскі загінуў недарэчна. Разам з тым ёсць і істотная розніца паміж героямі Тургенева і Вальтара: калі ў Тургенева Рудзін – гэта так званы лішні чалавек, то ў Вальтара Тугоўскі пададзены як заканамернае параджэнне сацыяльна-грамадскіх умоў жыцця беларусаў першай трэці XX стагоддзя.

Першы і адзіны раман Віктара Вальтара “Роджаныя пад Сатурнам” – арыгінальная ў мастацкіх адносінах з’ява. У ім спалучаюцца рысы філасофскага, аўтабіяграфічнага, сацыяльна-псіхалагічнага рамана з прыкметным дамінаваннем апошніх. Гэта цэнтраімклівы раман-канцэпцыя, дзе асэнсоўваецца ідэя прадвызначанасці лёсу. Пісьменнік улічваў эстэтычны вопыт айчынных і замежных літаратурных папярэднікаў і сучаснікаў, шырока выкарыстоўваў цытаванне.

⁴ А. С. Бушмин, *Наука о литературе: Проблемы. Суждения. Споры*, Москва 1980, с. 179.

⁵ И. С. Тургенев, *Рудин. Дым. Новь*, Москва, 1979, с. 122.

STRESZCZENIE

POWIEŚĆ WIKTORA WALTERA „URODZENI POD SATURNEM”
JAKO FENOMEN GATUNKOWO-STYLISTYCZNY

Powieść W. Waltera „Urodzeni pod Saturnem” to bardzo oryginalny pod względem gatunkowym i stylistycznym swoisty dokument lat 30-ch XX wieku. Utwór łączy w sobie cechy powieści filozoficznej, autobiograficznej i społeczno-psychologicznej z wyraźną dominacją tej ostatniej. To w dużym stopniu powieść eksperymentalna, w której autor rozwija ideę predestynacji losu. W warstwie stylistycznej szeroko wykorzystuje cytowania z innych źródeł literackich.

Słowa kluczowe: proza, powieść, styl, problemy, system obrazów, strategia narracji, odniesienie.

SUMMARY

V. VALTER'S NOVEL "BORN UNDER SATURN"
AS A GENRE-STYLISTIC PHENOMENON

The first and only novel by V. Valter "Born under Saturn" is an original in genre-style relation work. It combines the features of philosophical, biographical, socio-psychological novel, with a marked predominance of the latter. This is an experimental novel in which the idea of predestination has been developed. The writer uses aesthetic experience of literary predecessors and contemporaries. Quotations from other sources are frequent.

Key words: prose, novel, genre, style, problems, system of images, narrative strategy, reference.